

Т. О. ДІДИЧ,
кандидат юридичних наук

ПРАВОТВОРЧІ ЗАСАДИ СТАБІЛІЗАЦІЇ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

В статті досліджуються питання сутності, природи і значення правотворчості в контексті стабілізації розвитку суспільства. Автор обґрунтовує поняття правотворчості, виокремлює її ознаки, здійснює аналіз проблем розвитку і вдосконалення правотворчості в сучасних умовах трансформації суспільства, мінімізації впливу кризових процесів в економічній, політичній і соціальній сферах життєдіяльності суспільства.

Ключові слова: *правоутворення, правотворчість, законотворчість, нормопроекування.*

В статье исследуются вопросы сущности, природы и значения правотворчества в контексте стабилизации развития общества. Автор обосновывается понятие правотворчества, выделяются его признаки, проводится анализ проблем развития и усовершенствования правотворчества в современных условиях трансформации общества, минимизации влияния кризисных процессов в экономической, политической и социальной сферах жизнедеятельности общества.

Ключевые слова: правообразование, правотворчество, законотворчество, нормопроектирование.

The issues of the essence nature and role of law-making have been researched in the article within the context of stabilizing development of the society. Author has substantiated the notion of law-making, defined its features, conducted analysis of law-making development and improvement issues in the modern conditions of society transformation, minimization of crisis processes influence in the economic, political and social spheres of society activities.

Key words: law formation, law-making, law-drafting, legal norms draftign.

Поширеність права на суспільні відносини та ефективність правового регулювання визначаються рівнем якості правових норм, які функціонують у державі, тим самим забезпечуючи правопорядок і законність у державі та суспільстві. Функціонування права і його місце в системі соціального регулювання визначається рівнем розвитку суспільства й соціальними факторами, які впливають на розвиток права, особливостями впливу права на суспільні відносини, специфікою та ефективністю правового регулювання.

Особливе наукове значення в контексті вивчення сфери існування та функціонування права займають питання його утворення. Це пов'язано із специфікою правоутворюючих факторів розвитку суспільства, які зумовлюють появу права та його оновлення (зміну) в процесі функціонування. Вивчення цих питань, насамперед, надасть змогу встановити ті соціальні передумови, які визначають його зміст та необхідність впровадження у життєдіяльність суспільства. Активізація правотворчої діяльності, що спостерігається сьогодні на всіх рівнях правотворчості (як на законодавчому, так і на підзаконному), проводиться з метою вдосконалення законодавства й реального закріплення в ньому гарантованих Конституцією прав та свобод людини і громадянина, приведення юридичних норм у відповідність із рівнем розвитку суспільних відносин. Справедливим буде висновок про те, що основним призначенням правового регулювання є: по-перше, повне і адекватне відображення у змісті норм права потреб суспільства в економічній, політичній, соціальній та культурній сферах; по-друге, правове закріплення потреб суб'єктів суспільних відносин з урахуванням вимог справедливості та збалансованості публічних і приватних інтересів.

Сучасний трансформаційний характер розвитку суспільства в Україні безпосередньо визначає специфіку всіх соціальних явищ, які відбуваються у ньому, в тому числі і процесу правотворчості. Відповідно зміст і природу явища правотворчості, а також його соціальне значення можна охарактеризувати лише з позиції дослідження проблем перехідного етапу життєдіяльності суспільства, що визначається як трансформаційний. Подолання будь-яких соціальних трансформацій у суспільстві визначається характером політики держави, що забезпечується шляхом оновлення та зміни законодавчої бази держави.

Окрім того, в сучасних умовах розвитку суспільства та держави спостерігається тенденція до розширення сфери правового регулювання, що викликано не лише трансформаційним характером розвитку суспільства, а й тим,

що з'являються нові суспільні відносини в області комп'ютерної інформації, генної інженерії, космічних технологій тощо, які потребують адекватного правового регулювання.

Створення і розвиток нових галузей та інститутів права пов'язані не лише з появою нових галузей та інститутів законодавства, а й з оновленням та підвищенням ефективності дії вже існуючих норм права.

В сучасних умовах в Україні інтенсифікується процес реформування і оновлення законодавчої бази. Це вимагає не лише вдосконалення самих нормативно-правових актів, а й забезпечення високого рівня якості та наукової обґрунтованості процесу правотворчості. Зазначене пояснюється тим, що на сьогодні в юридичній науці розробка питань сутності, природи і значення правотворчості має досить хаотичний, непослідовний характер. Наукові юридичні здобутки у сфері дослідження питань правотворчості базуються на наукових роботах, які: а) відносяться до так званого радянського періоду розвитку юридичної науки та пов'язані із прізвищами Н. Д. Абдуллаєва, Б. В. Дрейшева, В. П. Казимирчука, Д. А. Керімова, Д. А. Ковачева, А. Нашиц, А. С. Піголкина, С. В. Полєніної та інших; б) активізувалися на початку 90-х років ХХ століття й зумовлені сучасними ідеями демократизації суспільства та оновлення законодавства країн, що націлені на побудову ринкової економіки (С. П. Кравченко, М. М. Марченко, О. Г. Мурашин, М. Г. Оношко, І. Д. Шутак, О. І. Ющик та інші); в) розроблялися на початку ХХІ століття і пов'язані з такими науковцями, як І. С. Андрєєва, Н. В. Артикуца, І. О. Биля, Г. А. Василевич, Ж. О. Дзейко, О. В. Зайчук, Т. В. Кашаніна, О. Л. Копиленко та інші. Основною специфікою наукових досліджень проблем правотворчості вказаного періоду є те, що вони мають виключно прикладний характер і дають інформаційний матеріал щодо організації процесу правотворчості, окремих його стадій, вдосконалення кадрового, організаційного та правового забезпечення правотворчості.

Таким чином, можна підсумувати, що сучасний стан наукової дослідженості правотворчості і сама практика правотворчості актуалізують питання комплексного дослідження правотворчості як явища, що розвивається і функціонує в умовах перехідного, трансформаційного етапу свого розвитку, котрий пов'язаний із кризовими процесами у різних сферах суспільного розвитку. З огляду на сказане об'єктом нашого дослідження будуть теоретико-правові засади стабілізаційного призначення правотворчості.

Загальновизнаною в межах юридичної науки є думка про те, що метою правотворчості є формування досконалої правової системи, придатної для побудови демократичної, соціальної, правової держави та громадянського суспільства. Саме ця теза є досить актуальною для України сьогодні. В наукових колах аргументується ідея про те, що неможливо реформувати правову систему без ґрунтовних перетворень процесів правоутворення. Вказану позицію відстоює український вчений А. В. Грищенко, яка вказує на єдність процесів правоутворення, правотворчості, реалізації права та його охорони. Саме процес правотворчості визнається вченим як фундаментальна умова оновлення законодавчої бази, змістом якої є вироблення норм, що ґрунтуються на принци-

пах гуманізму, справедливості, всебічного захисту прав та свобод людини і громадянина¹.

В сучасних умовах розвитку суспільства і держави, посилення впливу загальної світової кризи явище правотворчості потребує свого наукового вивчення в контексті його ролі та призначення в процесі трансформації суспільства, що становитиме основу для вдосконалення правотворчості в цілому.

В соціологічних та юридичних літературних джерелах процес (стан) трансформації характеризується як «специфічне становище певного явища, в якому відбувається процес модифікації (зміни) його внутрішньої структури»². Етимологічне значення слова «трансформація» має похідний характер від латинського *transformatio* (перетворення) і характеризує зміну властивостей явища або його здатність до перетворення³. У соціологічній літературі, яка присвячена дослідженню проблем реформування суспільства, відзначається, що будь-які соціальні перетворення, які відбуваються в умовах трансформації суспільства, проходять через етап «трансформаційної кризи» – специфічне становище суспільства, в якому з величезними труднощами для держави та її населення реалізуються соціальні модифікації (зміни), що відбувається в умовах соціальних протиріч і конфліктів різноманітних інтересів⁴. Вказані зміни відбуваються при загальній тенденції міжнародної соціалізації (глобалізації) та залучення до міжнародних стандартів у всіх сферах життєдіяльності. Саме ці зміни найхарактерніші для сучасного етапу розбудови Української держави та формування громадянського суспільства.

Трансформаційний період розвитку суспільства, а саме перетворення (реформування) багатьох сфер його розвитку безпосередньо відображається і на явищі правоутворення, яке, з одного боку, є засобом модернізації (перетворення) суспільства шляхом створення правових норм, а з іншого – є об'єктом системи соціальних перетворень відповідно до вимог рівня розвитку суспільства та міжнародних стандартів. У сучасних соціологічних літературних джерелах зміст трансформаційного етапу розвитку суспільства країн колишнього СРСР характеризується як перехідний від затяжного кризового етапу до етапу становлення демократичних інститутів та впровадження реформаторських засад розвитку державно-правових явищ⁵, що відбуваються в умовах посилення глобалізаційних тенденцій в соціально-економічній, екологічній та інформаційній сферах⁶. На думку Т. І. Заславської та Р. Г. Громової, трансформація інститутів суспільства безпосередньо відобразилась на його соціальній структурі, що вплинуло на зміну ставлення суспільства до влади і власності, відбувається зміна соціальних еліт та перерозподіл соціальних груп, послаблення державної влади, поширення політичного протистояння всередині політичних партій та рухів, відбувається інтенсивний розпад старих та формування нових суспільних інститутів⁷, комплексна трансформація правової свідомості та правової культури громадян⁸. Саме за таких перехідних умов розвитку суспільства виникають ті проблемні сфери суспільних відносин, які потребують змін правового регулювання, що охоплюються явищем об'єктивної соціальної необхідності. Вказана конфігурація суспільних відносин, яка не відповідає інтересам (рівню розвитку) суспільства і потребує подальшого пра-

вового упорядкування, становить передумову процесу правоутворення, що дістає свій початок саме із соціальних суперечностей в момент усвідомлення їх природи та необхідності їх подолання за допомогою встановлення (зміни) норми права.

Проблематика розвитку суспільства сьогодні визначається поширенням кризових явищ, що мають глобальний характер прояву. Глобальність кризових процесів пояснюється:

- по-перше, поширенням кризи у більшості сфер суспільних відносин, особливо у сфері фінансів, банківської діяльності, економічного розвитку, забезпечення соціальної сфери тощо;
- по-друге, розповсюдженням на більшість країн світу кризи, яка має спільну природу і зміст.

В літературі для пояснення змісту глобальної кризи висловлюються думки про те, що передумовами виникнення кризи є: поширення кліматичних, енергетичних та демографічних проблем⁹; перевищення рівня споживання над рівнем виробництва, послаблення світової фінансової системи¹⁰; коливання рівня матеріального забезпечення населення та нівелювання духовних цінностей суспільства¹¹. Цікавою є думка вчених про те, що сучасна глобальна криза є наслідком поширення процесу глобалізації, що є результатом «зміни системності суспільства, зростаючим дисбалансом матеріального виробництва та споживання, нерівномірністю розвитку країн, що зумовлено їх поділом на розвинені, ті, що розвиваються, та відсталі, поділ світу на окремі «полюси тяжіння» (європейські, американські, азійські тощо)¹².

Таким чином, теоретичне значення розробки проблем правотворчості, на нашу думку, може бути відображене у створенні методологічних основ реалізації конституційної програми будівництва в Україні правової державності.

Варто зазначити, що створення ясних і усталених засад здійснення правотворчості, особливо в умовах подолання кризових процесів у суспільстві, набуває сьогодні особливої актуальності. Звичайно, потрібно зауважити, що досягти повної відповідності критеріям якості правотворчості досить складно, проте максимальне дотримання і виконання основних засад правотворчості є основою якості як правотворчої діяльності, так і ефективності законодавчої бази, яка формується в результаті правотворчості. Це завдання стає основним у процесі розбудови правової державності та подолання кризових процесів у розвитку суспільства. Так, у системі засад здійснення правотворчості можна виділити кілька самостійних груп, що дозволяють забезпечити повноту й результативність правотворчості, а також можливість оцінити рівень якості правотворчої діяльності.

До першої групи варто віднести систему ідеолого-концептуальних засад, які, як правило, залежать від наявності або відсутності офіційної ідеології у державі, програми розвитку законодавства, його систематизації, антикризових програм тощо. З огляду на те, що Україна конституційно проголошена демократичною, правовою, соціальною державою, відповідно і правотворчість має відповідати засадам демократизму та концептуальності здійснення, які можна конкретизувати у вигляді таких тез: пріоритетність невід'ємних прав і свобод

людини; закріплення й реалізація засад рівності суб'єктів у правах і свободах; забезпечення й відображення у змісті норм права ідей справедливості як віддзеркалення панівних у суспільстві уявлень про добро і зло, правду, справедливість і несправедливість; наявність єдиної законодавчої політики держави; забезпеченість розвитку законодавства концептуальними основами, що мають обов'язковий характер для суб'єктів правотворчості, тощо.

Варто зауважити, що зазначені ідеолого-концептуальні засади правотворчості повинні отримати відповідне правове закріплення у вигляді системи основ розвитку законодавства, концепцій розвитку законодавства, у законах про нормативно-правові акти та законодавчу діяльність тощо.

До наступної групи засад здійснення правотворчості належить система соціальних передумов, які викликають необхідність зміни правового регулювання. Саме виявлення і усвідомлення потреб розвитку суспільства у зміні правового регулювання шляхом розробки і прийняття нормативно-правових актів є надзвичайно важливим чинником своєчасності та ефективності правового регулювання в цілому. Характеризуючи зазначені соціальні засади здійснення правотворчості, варто наголосити на таких аспектах:

– правотворчість – це інтелектуально-вольовий процес, що здійснюється шляхом виявлення потреб розвитку суспільства та їх адекватного стимулювання або прискорення за допомогою засобів і методів правового регулювання;

– новий нормативно-правовий акт має бути виданий суб'єктом, здатним співвіднести його прогнозовану дієвість з існуючими соціальними, економічними, морально-духовними умовами суспільного буття і тенденціями їх розвитку. Ігнорування об'єктивно існуючих умов і закономірностей соціально-духовного розвитку створює загрозу нівелювання ідеалів правової державності, ускладнення або навіть неможливості реалізації його положень;

– для ініціювання правотворчості та винайдення засобів правового впливу на суспільні відносини надзвичайно важливо створити ефективний механізм виявлення потреб суспільства у відповідних змінах за допомогою створення нових правових норм або зміни діючих. Такий механізм має максимально комплексно виявляти ці передумови та опрацьовувати їх із метою винайдення ефективної моделі правового впливу на суспільні відносини з метою забезпечення потреб розвитку суспільства;

– правові норми, що містяться у новому нормативно-правовому акті, повинні бути обґрунтовані й відповідати рівневі розвитку суспільних відносин, що забезпечить їх адекватне сприйняття всіма суб'єктами суспільних відносин і максимальне досягнення мети їх прийняття.

До третьої групи, на нашу думку, можна віднести систему формально-юридичних засад правотворчості. У загальному вигляді вони становлять систему юридичних принципів, способів, засобів, правил і методів щодо створення, прийняття та введення в дію нормативно-правових актів. Серед них можна виокремити принципи правотворчості, правила юридичної техніки, правила введення нормативно-правових актів у дію.

Резюмуючи наукове дослідження питань правотворчих засад стабілізації розвитку суспільства, варто зосередити увагу на таких положеннях щодо тенденцій розвитку та вдосконалення правотворчості в Україні:

1) розвиток правотворчості в Україні останнім часом набуває антикризового характеру, що пов'язується з необхідністю протидії стрімкому спадові економіки, посиленню фінансової кризи, підвищенню рівня злочинності та корупції в державі тощо. Характерними ознаками такої форми правотворчості є те, що вона має досить хаотичний характер здійснення, пов'язана з прийняттям системи нормативно-правових актів, спрямованих на мінімізацію негативного впливу кризи на державу, здійснюється на всіх рівнях (як законодавчому, так і підзаконному), пов'язана з посиленням політичного протистояння у суспільстві, перебуває під впливом запроваджених міжнародно-правових заходів протидії світовій кризі. Все це покладає особливу відповідальність на суб'єктів правотворчості за ефективність, повноту і своєчасність прийняття та введення в дію антикризових нормативно-правових актів;

2) правотворчість займає центральне місце в системі засобів протидії світовій кризі та подолання її наслідків, забезпечуючи правове підґрунтя розвитку суспільних відносин і їх виходу із кризового стану;

3) умови та обставини світової кризи набувають характеру факторів правотворчості, тим самим впливаючи на характер і зміст правотворчих рішень уповноважених суб'єктів;

4) особливої актуальності набуває необхідність створення певних стандартів правотворчої процедури. Слід враховувати, що правотворчий процес – це складне соціально-правове явище, яке включає в себе ряд послідовних стадій, суб'єктний склад тощо. Сукупність його стандартизованих властивостей має визначати критерії, що висуваються: до учасників правотворчого процесу; до нормативно-правових актів; до порядку і послідовності стадій правотворчого процесу; до порядку публікації і вступу нормативно-правового акта в дію, тощо;

5) з метою вдосконалення правотворчості доцільно посилити координаційно-програмний характер правотворчості, виробити єдину програму розвитку законодавства у тій або іншій сфері суспільних відносин;

6) доцільно надалі впроваджувати засади концептуалізації правотворчості, що передбачає проведення правотворчої діяльності на основі єдиних принципів і правил з метою формування системності законодавчої бази та забезпечення комплексності правового регулювання. Правотворчість має спиратися на наукову концепцію розвитку нормативних актів, на чіткі наукові уявлення про майбутній розвиток і стан законодавчої бази та про оптимальні шляхи її вдосконалення;

7) з метою ефективного функціонування правотворчої діяльності має здійснюватися на міцній правовій основі, що регламентує правовий статус суб'єктів правотворчості, процедурно-процесуальні основи роботи правотворчих органів, правовий статус юридичних документів, що приймаються, порядок введення їх в дію тощо.

Варто підсумувати, що правотворчі засади набувають нині найважливішого значення в умовах подолання кризових процесів у суспільстві, визначаючи особливості формування, існування та функціонування права. Саме ці принципові характеристики правотворчості і факторів, що зумовлюють правоутворен-

ня, мають враховуватися у процесі здійснення правотворчої діяльності, її концептуалізації та наукового забезпечення.

1. *Грищенко А. В.* Правовий закон: питання теорії та практики в Україні: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. – К., 2002. – С. 78. 2. www.pl.spb.ru – станом на 20.12.2008 р. 3. Советский Энциклопедический Словарь. – Изд. 4-е / Под ред. А. М. Прохорова. – М.: Сов. Энциклопедия, 1987. – С. 1351. 4. www.rusref.nm.ru – станом на 20.12.2008 р. 5. *Аврамова Е., Дискін І.* Социальные трансформации и элиты // *Общественные науки и современность*. – 1994. – № 3 – С. 45–46; www.znanie-sila.ru – станом на 28.02.2006 р. 6. www.abc.informbureau.com – станом на 20.12.2008 р. 7. *Заславская Т. И., Громова Р. Г.* Социальная стратификация в России // *Путь в XXI век (стратегические проблемы и перспективы российской экономики)* / Под ред. Д. С. Львова. – М.: Экономика, 1999. – С. 134–135. 8. www.data.minsk.by – станом на 20.12.2008 р. 9. *Каганець І.* Глобальна криза і Великий перехід // www.observer.sd.org.ua – станом на 20.12.2008 р. 10. *Кушнірук Б.* Фінансова криза: світ стає іншим // www.unian.net – станом на 20.12.2008 р. 11. *Нагорна А.* Що чекає Росію в умовах глобальної кризи // www.aratta-ukraine.com 12. *Гальчинський А.* Глобальна криза чи криза глобалізації // *Віче*. – 2002. – № 1. – С. 4–6.